ZAMONAVIY O‘ZBEK TILIDA GENDER NEYTRAL NEOLOGIZMLARNING PAYDO BO‘LISHI VA RIVOJLANISHI

Abdullayeva Muslimaxon Ubaydulla qizi
Namangan davlat pedagogika instituti talabasi
E-mail: abdullayevamuslima34@gmail.com
Telefon: +998933653217

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy o‘zbek tilida gender neytral neologizmlarning paydo bo‘lishi va rivojlanish jarayoni tahlil qilinadi. Globallashuv, ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy axborot vositalari, ta’lim, mehnat bozori, huquqiy diskurs va xalqaro kommunikatsiya ta’sirida o‘zbek tilida shaxsni jinsiga qarab emas, balki uning kasbi, faoliyati, ijtimoiy maqomi yoki vazifasiga ko‘ra nomlashga intilish kuchaymoqda. Bu jarayon natijasida “mutaxassis”, “xodim”, “rahbar”, “ijodkor”, “tadqiqotchi”, “bloger”, “foydalanuvchi”, “ishtirokchi”, “talaba-yoshlar”, “fuqaro”, “shaxs”, “kadr” kabi nisbatan neytral birliklarning qo‘llanishi kengaymoqda. Tadqiqotning maqsadi zamonaviy o‘zbek tilida gender neytral neologizmlarning shakllanish omillari, semantik-pragmatik xususiyatlari va ijtimoiy-lingvistik ahamiyatini aniqlashdan iborat. Maqolada tavsifiy, semantik, sotsiolingvistik, pragmatik va kontekstual tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, gender neytral neologizmlar o‘zbek tilida til me’yorini buzuvchi hodisa emas, balki zamonaviy kommunikatsiyada aniqlik, xolislik, inklyuzivlik va kasbiy neytrallikni ta’minlovchi yangi leksik-pragmatik qatlam sifatida shakllanmoqda.

Kalit so‘zlar: gender neytral til, neologizm, o‘zbek tili, inklyuziv muloqot, sotsiolingvistika, gender lingvistikasi, pragmatika, kasb nomlari, leksik yangilanish, til me’yori.

ПОЯВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ГЕНДЕРНО-НЕЙТРАЛЬНЫХ НЕОЛОГИЗМОВ В СОВРЕМЕННОМ УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация: В данной статье анализируется процесс появления и развития гендерно-нейтральных неологизмов в современном узбекском языке. Под влиянием глобализации, социальных сетей, средств массовой информации, образования, рынка труда, правового дискурса и международной коммуникации в узбекском языке усиливается тенденция называть человека не по признаку пола, а по профессии, деятельности, социальной роли или выполняемой функции. В результате расширяется употребление относительно нейтральных единиц, таких как “специалист”, “сотрудник”, “руководитель”, “творческий деятель”, “исследователь”, “блогер”, “пользователь”, “участник”, “гражданин”, “личность”, “кадр”. Цель исследования заключается в выявлении факторов формирования гендерно-нейтральных неологизмов в современном узбекском языке, а также их семантико-прагматических и социолингвистических особенностей. В статье использованы описательный, семантический, социолингвистический, прагматический и контекстуальный методы анализа. Результаты показывают, что гендерно-нейтральные неологизмы формируют новый лексико-прагматический пласт, обеспечивающий точность, объективность, инклюзивность и профессиональную нейтральность коммуникации.

Ключевые слова: гендерно-нейтральный язык, неологизм, узбекский язык, инклюзивная коммуникация, социолингвистика, гендерная лингвистика, прагматика, названия профессий, лексическое обновление, языковая норма.

THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF GENDER-NEUTRAL NEOLOGISMS IN MODERN UZBEK

Annotation: This article analyzes the emergence and development of gender-neutral neologisms in modern Uzbek. Under the influence of globalization, social networks, mass media, education, the labor market, legal discourse, and international communication, there is a growing tendency in Uzbek to name a person not by gender but by profession, activity, social status, or function. As a result, the use of relatively neutral units such as “specialist,” “employee,” “leader,” “creator,” “researcher,” “blogger,” “user,” “participant,” “citizen,” “person,” and “staff member” is expanding. The aim of the study is to identify the factors that shape gender-neutral neologisms in modern Uzbek and to reveal their semantic, pragmatic, and sociolinguistic features. Descriptive, semantic, sociolinguistic, pragmatic, and contextual analysis methods were used in the article. The results show that gender-neutral neologisms form a new lexical-pragmatic layer that ensures accuracy, objectivity, inclusiveness, and professional neutrality in communication.

Keywords: gender-neutral language, neologism, Uzbek language, inclusive communication, sociolinguistics, gender linguistics, pragmatics, profession names, lexical renewal, language norm.

KIRISH

Til jamiyatdagi ijtimoiy o‘zgarishlar bilan uzviy bog‘liq holda rivojlanadi. Jamiyat hayotida yangi qadriyatlar, yangi muloqot shakllari, yangi ijtimoiy munosabatlar va yangi kasbiy rollar paydo bo‘lgan sari tilning lug‘at tarkibi ham yangilanadi. Hozirgi davrda gender masalasi, shaxsga hurmat bilan murojaat qilish, inklyuziv muloqot, kasbiy tenglik va neytral nomlash tamoyillari dunyo tilshunosligida ham, amaliy nutq madaniyatida ham muhim mavzulardan biriga aylanmoqda [1].

Zamonaviy o‘zbek tilida gender neytral birliklar masalasi o‘ziga xos ko‘rinishga ega. Chunki o‘zbek tili grammatik jins kategoriyasiga ega bo‘lmagan tillar sirasiga kiradi. O‘zbek tilida otlar rus, nemis yoki fransuz tillaridagi kabi grammatik jinsga ajratilmaydi. Masalan, “o‘qituvchi”, “shifokor”, “talaba”, “rahbar”, “mutaxassis”, “ijodkor”, “tadqiqotchi” kabi birliklar grammatik jihatdan erkak yoki ayolga xos shaklga ega emas. Biroq ijtimoiy nutqda ayrim kasb va maqom nomlari an’anaviy tasavvurlar asosida ma’lum jins bilan bog‘lab talqin qilinishi mumkin.

Gender neytral neologizmlar deganda shaxsni jinsiy belgisiga urg‘u bermasdan, uning kasbi, faoliyati, vazifasi, ijtimoiy roli yoki huquqiy maqomi asosida nomlaydigan yangi yoki yangilangan leksik birliklar tushuniladi. Bunday birliklar ayrim hollarda butunlay yangi so‘z sifatida paydo bo‘ladi, ayrim hollarda esa mavjud so‘zlarning qo‘llanish doirasi kengayishi natijasida neologik vazifa kasb etadi. Masalan, “foydalanuvchi”, “ishtirokchi”, “xodim”, “mutaxassis”, “kadr”, “ijodkor”, “tahlilchi”, “tadqiqotchi”, “media vakili”, “kontent yaratuvchi”, “raqamli mutaxassis” kabi birliklar zamonaviy nutqda gender neytral nomlash vositasi sifatida faol ishlatilmoqda.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, gender neytral nomlash o‘zbek tilida faqat xorijiy tendensiyaning ta’siri emas, balki tilning o‘z ichki imkoniyatlari asosida shakllanayotgan tabiiy jarayondir. Ayniqsa, ta’lim, davlat boshqaruvi, mehnat munosabatlari, ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar va kasbiy kommunikatsiyada jinsdan ko‘ra vazifa va malakani birinchi o‘ringa qo‘yish ehtiyoji ortib bormoqda. Bu esa o‘zbek tilida gender neytral birliklarning kengayishiga va ayrim yangi neologik shakllarning yuzaga kelishiga sabab bo‘lmoqda.

Tadqiqotning maqsadi zamonaviy o‘zbek tilida gender neytral neologizmlarning

paydo bo‘lishi va rivojlanish jarayonini tahlil qilish, ularning semantik, pragmatik va sotsiolingvistik xususiyatlarini aniqlashdan iborat.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat: gender neytral neologizm tushunchasini izohlash; o‘zbek tilida bunday birliklarning shakllanish omillarini aniqlash; kasb, maqom va faoliyat nomlaridagi neytrallashuv jarayonini tahlil qilish; gender neytral birliklarning ijtimoiy va pragmatik vazifalarini yoritish; ularning til me’yori va nutq madaniyati bilan munosabatini baholash.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Gender neytral til masalasi jahon tilshunosligida sotsiolingvistika, pragmatika, gender lingvistikasi, tarjimashunoslik va diskurs tahlili doirasida o‘rganiladi. Gender neytral tilning asosiy maqsadi shaxsni jinsiy belgisi asosida ortiqcha ajratmaslik, kommunikatsiyada xolislikni saqlash va barcha ijtimoiy guruhlar uchun hurmatli ifoda muhitini yaratishdan iborat [2].

BMTning gender-inklyuziv til bo‘yicha tavsiyalarida gender kommunikativ jihatdan zarur bo‘lmagan hollarda uni ortiqcha ko‘rsatmaslik, shaxs yoki guruhni neytral nomlar orqali ifodalash tamoyili ilgari suriladi [1]. UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan gender-neytral til bo‘yicha yondashuvlarda ham tilning ijtimoiy adolat, xolislik va inklyuzivlikni ta’minlashdagi roli alohida ta’kidlanadi [2]. Bu qarashlar gender neytral neologizmlarni faqat til hodisasi emas, balki ijtimoiy kommunikatsiya madaniyatining tarkibiy qismi sifatida tushunishga yordam beradi.

Sotsiolingvistika nuqtayi nazaridan til birliklari jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar, guruhlar, qadriyatlar va identifikatsiya jarayonlari bilan bog‘liq holda shakllanadi. W. Labov til o‘zgarishlarini ijtimoiy omillar bilan bog‘liq holda o‘rganish zarurligini ta’kidlaydi [3]. Gender neytral birliklar ham ijtimoiy ehtiyoj va nutqiy madaniyatdagi o‘zgarishlar natijasida paydo bo‘ladi.

D. Crystal tilning zamonaviy kommunikatsiya sharoitida tez o‘zgarishini, internet va global aloqalar yangi leksik birliklarning paydo bo‘lishini tezlashtirishini qayd etadi [4]. Gender neytral birliklarning kengayishida ham internet diskursi, xalqaro hujjatlar, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar muhim rol o‘ynamoqda. Chunki yangi nomlash usullari avvalo media va raqamli kommunikatsiyada tez tarqaladi.

O‘zbek tilshunosligida leksik yangilanish, neologizmlar, semantika, pragmatika va til-madaniyat munosabatlari R. Rasulov, B. Mengliyev, N. Mahmudov, Sh. Safarov kabi olimlar ishlarida nazariy jihatdan yoritilgan. R. Rasulov tilning lug‘at tarkibi jamiyatdagi o‘zgarishlar bilan birga yangilanib borishini ta’kidlaydi [5]. B. Mengliyev hozirgi o‘zbek tilida yangi birliklarning shakllanishida ichki so‘z yasalish imkoniyatlari va tashqi ijtimoiy ta’sirlar muhim ekanini ko‘rsatadi [6]. N. Mahmudov til va madaniyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni izohlab, til birliklari ijtimoiy tafakkur va madaniy tajribani aks ettirishini qayd etadi [7]. Sh. Safarov pragmalingvistik yondashuvda til birliklarini kommunikativ vaziyat va nutqiy maqsad bilan bog‘liq holda tahlil qilish zarurligini ta’kidlaydi [8].

Ushbu maqolada tavsifiy, semantik, sotsiolingvistik, pragmatik va kontekstual tahlil metodlaridan foydalanildi. Tavsifiy metod gender neytral birliklarning umumiy xususiyatlarini yoritishga xizmat qildi. Semantik metod orqali ularning ma’no kengayishi va neytrallashuv xususiyatlari tahlil qilindi. Sotsiolingvistik metod bu birliklarning ijtimoiy guruhlar, kasbiy sohalar va nutqiy madaniyat bilan bog‘liqligini ko‘rsatishga yordam berdi. Pragmatik metod ularning xolislik, hurmat, inklyuzivlik va rasmiylikni ta’minlashdagi vazifasini aniqladi. Kontekstual metod esa bir birlikning turli vaziyatlarda qanday ma’no va uslubiy yuk olishini ko‘rsatdi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy o‘zbek tilida gender neytral neologizmlar bir necha asosiy yo‘nalishda shakllanmoqda. Bular kasb nomlarining neytrallashuvi, faoliyat egasini bildiruvchi birliklarning kengayishi, shaxsga oid umumiy nomlarning faollashuvi, ingliz tilidan kirib kelgan kasbiy terminlarning gender neytral qo‘llanishi, rasmiy va huquqiy diskursda xolis nomlashning kuchayishi hamda internet muloqotida yangi neytral birliklarning paydo bo‘lishidan iborat.

Birinchi yo‘nalish — kasb nomlarining gender neytral qo‘llanishidir. O‘zbek tilida ko‘plab kasb nomlari grammatik jihatdan jinsga ajratilmaydi. “O‘qituvchi”, “shifokor”, “muhandis”, “advokat”, “jurnalist”, “dasturchi”, “tadbirkor”, “rahbar”, “mutaxassis”, “tahlilchi” kabi birliklar erkak yoki ayolga nisbatan bir xil qo‘llanishi mumkin. Shu jihatdan o‘zbek tili gender neytral nomlash uchun keng ichki imkoniyatga ega. Biroq ayrim ijtimoiy stereotiplar sababli ba’zi kasb nomlari ongda ma’lum jins bilan bog‘lanishi mumkin. Zamonaviy nutqda esa bu stereotiplarni kamaytirish va kasbni jinsdan mustaqil holda nomlash tendensiyasi kuchaymoqda.

Ikkinchi yo‘nalish — “-chi”, “-kor”, “-shunos”, “-gar”, “-dosh” kabi qo‘shimchalar orqali hosil bo‘lgan birliklarning neytral vazifa bajarishidir. Masalan, “tadqiqotchi”, “ijodkor”, “tilshunos”, “siyosatshunos”, “mehnatkash”, “hamkasb”, “suhbatdosh”, “ishtirokchi”, “foydalanuvchi” kabi so‘zlar shaxsni faoliyati yoki munosabatdagi roli orqali nomlaydi. Bu birliklar jinsni ko‘rsatmaydi, balki shaxsning bajaradigan vazifasi yoki faoliyat turini bildiradi. Shu sababli ular gender neytral neologik qatlamning rivojida muhim asos bo‘lib xizmat qiladi.

Uchinchi yo‘nalish — zamonaviy kasb va faoliyat nomlarining paydo bo‘lishidir. Raqamli iqtisodiyot, internet kommunikatsiyasi va yangi kasblar ta’sirida “bloger”, “kontent yaratuvchi”, “SMM mutaxassis”, “media menejer”, “targetolog”, “frilanser”, “dizayner”, “dasturchi”, “analitik”, “konsultant”, “mentor”, “moderator”, “administrator” kabi birliklar faol qo‘llanmoqda. Bu so‘zlarning ko‘pchiligi shaxsning jinsini emas, balki kasbiy vazifasini bildiradi. Shu jihatdan ular zamonaviy gender neytral neologizmlar sifatida baholanishi mumkin.

To‘rtinchi yo‘nalish — rasmiy va huquqiy diskursda neytral nomlarning faollashuvidir. “Fuqaro”, “shaxs”, “arizachi”, “murojaatchi”, “iste’molchi”, “xodim”, “ish beruvchi”, “ishchi”, “nomzod”, “vakil”, “mas’ul shaxs” kabi birliklar rasmiy nutqda jinsni ko‘rsatmasdan huquqiy yoki ijtimoiy maqomni bildiradi. Bunday birliklar hujjatlar, e’lonlar, qonuniy matnlar va tashkilotlar muloqotida xolislikni ta’minlashga xizmat qiladi. Ularning qo‘llanishi gender neytral rasmiy uslubning shakllanishiga yordam beradi.

Beshinchi yo‘nalish — ta’lim va ilmiy diskursda neytral birliklarning kengayishidir. “Talaba”, “o‘quvchi”, “tinglovchi”, “izlanuvchi”, “magistrant”, “doktorant”, “tadqiqotchi”, “muallif”, “ma’ruzachi”, “ishtirokchi” kabi birliklar ta’lim jarayonida jinsdan qat’i nazar qo‘llanadi. Ayniqsa, ilmiy maqolalar, konferensiya materiallari va ta’limiy hujjatlarda shaxsning jinsini ko‘rsatish zarur bo‘lmagan hollarda bunday neytral birliklar maqsadga muvofiqdir.

Oltinchi yo‘nalish — internet va media diskursida gender neytral birliklarning ommalashuvidir. Ijtimoiy tarmoqlarda “foydalanuvchi”, “obunachi”, “kuzatuvchi”, “kontent yaratuvchi”, “admin”, “moderator”, “bloger”, “muallif”, “kommentator”, “ishtirokchi”, “media vakili” kabi birliklar keng qo‘llanmoqda. Bu so‘zlar shaxsni jinsiga qarab emas, balki internetdagi roli va faoliyati bo‘yicha nomlaydi. Shu jihatdan raqamli muloqot gender neytral neologizmlarning tarqalishida muhim omil hisoblanadi.

Yettinchi yo‘nalish — ingliz tilidan kirib kelayotgan neytral kasbiy terminlarning moslashuvidir. “Manager”, “designer”, “blogger”, “moderator”, “administrator”, “freelancer”, “consultant”, “mentor”, “analyst” kabi birliklar o‘zbek tilida “menejer”,

“dizayner”, “bloger”, “moderator”, “administrator”, “frilanser”, “konsultant”, “mentor”, “analitik” shaklida qo‘llanmoqda. Ular odatda jinsni ko‘rsatmaydi va kasbiy maqomni bildiradi. Bu esa o‘zbek tilida gender neytral kasb nomlari qatlamining kengayishiga olib kelmoqda.

Gender neytral neologizmlarning semantik xususiyati shundaki, ular shaxsni biologik jins belgisiga ko‘ra emas, balki ijtimoiy vazifa, kasb, faoliyat, huquqiy maqom yoki kommunikativ rol asosida ifodalaydi. Masalan, “foydalanuvchi” so‘zi internet xizmatidan foydalanayotgan har qanday shaxsni bildiradi. “Ishtirokchi” tadbir yoki jarayonda qatnashayotgan shaxsni anglatadi. “Mutaxassis” ma’lum sohada bilim va tajribaga ega shaxsni bildiradi. Bu birliklarning ma’nosida jinsiy belgi asosiy komponent sifatida qatnashmaydi.

Pragmatik jihatdan bunday birliklar muloqotda xolislik va hurmatni ta’minlaydi. Masalan, e’londa “yosh mutaxassislar taklif etiladi” deyish “yigitlar va qizlar taklif etiladi” shakliga qaraganda kasbiy neytrallikni kuchliroq ifodalaydi. “Nomzod” birligi ishga qabul jarayonida shaxsning jinsini emas, malaka va tanlovdagi maqomini bildiradi. “Xodim” esa tashkilotdagi vazifani bildiradi va jinsga ishora qilmaydi.

Gender neytral neologizmlarning rivojlanishida til iqtisodiyligi ham muhim rol o‘ynaydi. Juft shakllar, ya’ni “erkak va ayol xodimlar”, “o‘g‘il va qiz talabalar”, “ayol va erkak mutaxassislar” kabi ifodalar ba’zan zarur bo‘lishi mumkin. Ammo gender muhim bo‘lmagan kontekstlarda “xodimlar”, “talabalar”, “mutaxassislar”, “ishtirokchilar” kabi umumiy birliklar qisqaroq va uslubiy jihatdan ixchamroqdir. Bu holat neytral birliklarning nutqda qulayligini oshiradi.

Shu bilan birga, gender neytral nomlash hamma vaziyatda bir xil qo‘llanavermaydi. Ba’zi kontekstlarda jinsni ko‘rsatish zarur bo‘lishi mumkin. Masalan, gender statistikasi, tibbiy ma’lumotlar, ijtimoiy tadqiqotlar yoki ayollar va erkaklar huquqlariga oid maxsus mavzularda jinsiy belgi muhim axborot komponenti bo‘lib xizmat qiladi. Biroq jins axborot uchun zarur bo‘lmagan holatlarda neytral birliklardan foydalanish muloqotning xolisligini oshiradi.

O‘zbek tilida gender neytral neologizmlarning shakllanishi boshqa ayrim tillardagi kabi maxsus yangi olmosh yoki grammatik shakl yaratish zarurati bilan bog‘liq emas. Chunki o‘zbek tilida “u” olmoshi erkak va ayol uchun bir xil qo‘llanadi. Shuningdek, otlarda grammatik jins mavjud emas. Shu sababli o‘zbek tilida gender neytrallik ko‘proq leksik tanlov, kasb nomlari, murojaat shakllari va ijtimoiy rollarni ifodalash orqali namoyon bo‘ladi.Biroq bu holat o‘zbek tilida gender muammosi umuman yo‘q degani emas. Nutqda ayrim stereotipik ifodalar, kasblarni ma’lum jins bilan bog‘lash, ayol yoki erkakka nisbatan ortiqcha ta’rif ishlatish holatlari uchrashi mumkin. Masalan, “ayol rahbar”, “ayol tadbirkor”, “qiz bola dasturchi” kabi ifodalar ba’zan axborot uchun zarur bo‘lmasa ham ishlatiladi. Bunday hollarda jins belgisi kasbiy nomga ortiqcha yuk bo‘lib qo‘shiladi. Zamonaviy neytral nutq esa shaxsni avvalo kasbi va malakasi bilan nomlashni afzal ko‘radi.

Gender neytral neologizmlar rivojida ommaviy axborot vositalarining roli katta. Media matnlarida “yoshlar”, “fuqarolar”, “mutaxassislar”, “tadbirkorlar”, “ijodkorlar”, “olimlar”, “sportchilar”, “saylovchilar”, “iste’molchilar” kabi umumlashtiruvchi birliklardan foydalanish ijtimoiy xolislikni ta’minlaydi. Ayniqsa, yangiliklar, e’lonlar, rasmiy bayonotlar va ta’limiy materiallarda neytral birliklarning qo‘llanishi nutq madaniyatining muhim belgisi hisoblanadi.

Ijtimoiy tarmoqlarda esa gender neytral birliklarning shakllanishi yanada tezroq kechadi. “Kontent yaratuvchi”, “obunachi”, “foydalanuvchi”, “kuzatuvchi”, “bloger”, “admin”, “moderator”, “media vakili” kabi birliklar avvalo internet muhitida ommalashadi, keyin esa kengroq nutq doirasiga kiradi. Bu jarayon raqamli diskursning leksik yangilanishdagi rolini ko‘rsatadi.

Gender neytral birliklarning yana bir muhim xususiyati ularning kasbiy tenglikni ifodalashidir. Zamonaviy mehnat bozorida ko‘plab kasblar jinsga qarab emas, malaka, tajriba va vazifaga qarab belgilanadi. Shuning uchun “mutaxassis”, “xodim”, “rahbar”, “menejer”, “dasturchi”, “tahlilchi”, “loyiha koordinatori”, “media menejer” kabi birliklar kasbiy muloqotda ancha qulaydir. Ular shaxsning jinsini emas, professional maqomini ko‘rsatadi.

Gender neytral neologizmlarning neologik tabiati ikki jihatda ko‘rinadi. Birinchidan, yangi ijtimoiy va kasbiy realliklar sababli butunlay yangi birliklar paydo bo‘ladi. Masalan, “kontent yaratuvchi”, “raqamli mutaxassis”, “media menejer”, “SMM mutaxassis”, “platforma foydalanuvchisi” kabi birliklar zamonaviy faoliyat turlarini bildiradi. Ikkinchidan, avvaldan mavjud so‘zlar yangi kommunikativ vazifa kasb etadi. Masalan, “shaxs”, “fuqaro”, “xodim”, “ishtirokchi”, “foydalanuvchi” kabi birliklar gender neytral nutqda faolroq ishlatila boshlaydi.

Muhokama natijalariga ko‘ra, gender neytral neologizmlarning rivojlanishida quyidagi omillar muhim ahamiyatga ega: jamiyatda kasbiy tenglik tushunchasining kuchayishi; rasmiy va huquqiy nutqda xolis nomlash ehtiyoji; internet va media diskursida qisqa hamda neytral birliklarga talab; ingliz tilidan kirib kelayotgan kasbiy terminlarning jinsga bog‘lanmagan holda qo‘llanishi; ta’lim va ilmiy muhitda shaxsni faoliyati orqali nomlashga intilish; nutq madaniyatida hurmat va inklyuzivlik tamoyillarining kuchayishi.

Shu jihatdan gender neytral neologizmlar o‘zbek tilining zamonaviy leksik taraqqiyotida muhim o‘rin egallaydi. Ular tilning mavjud grammatik imkoniyatlariga zid emas, aksincha, o‘zbek tilining jinsni grammatik jihatdan ajratmaydigan xususiyatidan samarali foydalanadi. Bunday birliklar muloqotni aniqlashtiradi, shaxsga nisbatan xolis munosabatni kuchaytiradi va zamonaviy nutqning ijtimoiy sezgirligini oshiradi.

XULOSA

Zamonaviy o‘zbek tilida gender neytral neologizmlarning paydo bo‘lishi va rivojlanishi tilning ijtimoiy hayotdagi o‘zgarishlarga moslashuvchanligini ko‘rsatadi. O‘zbek tili grammatik jins kategoriyasiga ega bo‘lmagani uchun gender neytral nomlashda keng ichki imkoniyatlarga ega. Biroq zamonaviy kommunikatsiyada bu imkoniyatlar yanada faolroq ishlatila boshladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, gender neytral neologizmlar asosan kasb nomlari, faoliyat egasi, ijtimoiy maqom, huquqiy rol, ta’lim jarayoni va raqamli muloqot bilan bog‘liq birliklar orqali shakllanmoqda. “Mutaxassis”, “xodim”, “rahbar”, “tadqiqotchi”, “ijodkor”, “foydalanuvchi”, “ishtirokchi”, “nomzod”, “fuqaro”, “kontent yaratuvchi”, “media vakili”, “SMM mutaxassis” kabi birliklar shular jumlasidandir.

Gender neytral birliklarning asosiy vazifasi shaxsni jinsiy belgi orqali emas, balki uning kasbi, faoliyati, vazifasi, maqomi yoki muloqotdagi roli orqali nomlashdan iborat. Bunday birliklar nutqda xolislik, hurmat, aniqlik, kasbiy neytrallik va inklyuzivlikni ta’minlaydi.

Gender neytral neologizmlarning rivojlanishida globallashuv, xalqaro kommunikatsiya, ommaviy axborot vositalari, ta’lim, mehnat bozori, huquqiy diskurs, internet va ijtimoiy tarmoqlar muhim rol o‘ynamoqda. Ayniqsa, raqamli muloqotda “foydalanuvchi”, “obunachi”, “kuzatuvchi”, “admin”, “moderator”, “kontent yaratuvchi” kabi birliklar keng tarqalmoqda.

Xulosa qilib aytganda, gender neytral neologizmlar o‘zbek tilida sun’iy yoki begona hodisa emas, balki tilning zamonaviy ijtimoiy ehtiyojlarga mos ravishda rivojlanayotgan tabiiy qatlamidir. Ularni ilmiy asosda o‘rganish o‘zbek tilining neologik taraqqiyoti, sotsiolingvistika, gender lingvistikasi, pragmatika va nutq madaniyati masalalarini chuqurroq tahlil qilishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI / REFERENCES

1. United Nations. Guidelines for Gender-Inclusive Language in English. – New York: United Nations, 2024.
2. UNESCO. Guidelines on Gender-Neutral Language. – Paris: UNESCO, 2021.
3. Labov W. Sociolinguistic Patterns. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972. – 344 p.
4. Crystal D. Language and the Internet. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 272 p.
5. Rasulov R. Umumiy tilshunoslik. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010. – 248 b.
6. Mengliyev B. Hozirgi o‘zbek tili. – Toshkent: Tafakkur bo‘stoni, 2018. – 344 b.
7. Mahmudov N. Til va madaniyat. – Toshkent: O‘zbekiston, 1992. – 96 b.
8. Safarov Sh. Pragmalingvistika. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008. – 286 b.
9. Pauwels A. Women Changing Language. – London: Longman, 1998. – 280 p.
10. Mills S. Language and Sexism. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – 178 p.
11. Holmes J. An Introduction to Sociolinguistics. – London: Routledge, 2013. – 512 p.
12. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildli. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006–2008.